

ВІКТИМОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ЩОДО ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ

Заєць І.С.,

ад'юнкт кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національна академія внутрішніх справ

Обґрунтовано основні загальні напрями напрямів віктимологічного запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналіста: активізація їх захисних можливостей як потенційних жертв та забезпечення їх безпеки; дотримання зобов'язань щодо приведення законодавства про захист журналістики до міжнародних стандартів. Обґрунтовано пропозиції, спрямовані на зниження віктимізації цього виду злочинів.

Ключові слова: засоби масової інформації, журналіст, запобігання, віктимологічна профілактика, професіоналізм.

Zaets I.S. / ВИКТИМОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПО ОТНОШЕНИЮ К ЖУРНАЛИСТАМ В УКРАИНЕ / Национальная академия внутренних дел, Украина

Обоснованы основные общие направления виктимологического предотвращения препятствия законной профессиональной деятельности журналиста: активизация их защитных возможностей как потенциальных жертв и обеспечения их безопасности, соблюдение обязательств по приведению законодательства о защите журналистики с международными стандартами. Обоснованы предложения, направленные на снижение виктимизации этого вида преступлений.

Ключевые слова: средства массовой информации, журналист, предотвращения, виктимологическая профилактика, профессионализм.

Zaets I.S. / VICTIMIZATION ASPECTS CRIMES AGAINST JOURNALISTS IN UKRAINE / National Academy of Internal Affairs, Ukraine

The basic general directions victimological prevent obstruction of journalistic activities: strengthening their protective capabilities as potential victims and ensure their safety, respect for commitments to bring legislation on the protection of journalism to international standards. Proposals to reduce this type of crime victimization.

Key words: media, journalist, prevention, prevention victimological professionalism.

В сучасних кримінологічних дослідженнях проблем організації та здійснення діяльності із запобігання злочинності не можна не враховувати віктимологічний її аспект, адже він відзначається суттєвою специфікою та суттєво впливає на процеси формування та розвитку як внутрішніх, так і зовнішніх зв'язків [1, с. 385]. Зі злочинністю можна боротися не лише шляхом скорочення кількості потенційних злочинців, але й кількості ймовірних жертв [2]. Дійсно, особистісні якості, поведінка, а іноді сам факт існування жертви злочину досить часто впливає і на зародження злочинного умислу, перебіг злочинного посягання та його наслідки, і на можливість повторної віктимізації. З огляду на це, відомості про жертву іноді відіграють вирішальну роль у розслідуванні злочинів. Як слушно зазначає Г.О. Чорний, такі дані, з одного боку, відображають певну вибірковість дій злочинця та вказують на взаємозв'язок між особливостями його особистості та особистості жертви, а з іншого – вказують на наявність і характер взаємовідносин між потерпілою особою та злочинцем, що впливають на мету, час, засоби вчинення і приховування злочину [3, с. 10].

Діяльність журналістів прямо залежить від їх професійної захищеності, виявлення та зменшення факторів, які знижують рівень безпеки їхньої діяльності.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить про достатньо низький рівень безпеки діяльності журналістів. Цьому є багато причин – порушення законності, низький професіоналізм, недостатній рівень соціально-правового захисту, безвідповідальне ставлення журналістів до вимог нормативних актів. Однак очевидно одне – низький рівень безпеки діяльності журналістів залишається незмінним протягом багатьох років.

Окремі аспекти даного виду політики у сфері боротьби зі злочинністю викладено в працях А.П. Закалюка, В.В. Василевича та О.М. Джужи, Л.М. Давиденка, О.О. Бандурки, Д.А. Шестакова і в Концепції розвитку кримінологічної політики в Україні на початку ХХІ ст.

Зазначимо, що у 2013 році слідчими ОВС було розпочато 137 кримінальних проваджень за фактами перешко-

джань законній професійній діяльності журналістів. Тому є усі підстави вважати, що вони відзначаються підвищеною суспільною небезпекою і потребують належних заходів реагування, зокрема, із урахуванням сучасних подій в Україні, оскільки ситуація у сфері діяльності засобів масової інформації, вимагає розгляду даного питання з позицій кримінології з метою вироблення ефективних шляхів запобігання законній професійній діяльності журналістів на віктимологічному рівні.

Віктимологічна профілактика органічно входить у загальну систему запобіжної діяльності, оскільки розширює, доповнює її та забезпечує ефективне запобігання злочинів [4, с. 56].

Основна ідея віктимологічної профілактики – включення реальних і потенційних жертв злочинів до числа об'єктів позитивного впливу для того, щоб поряд із загальними заходами захисту та забезпечення безпеки, широко використовувати захисні можливості самих осіб, які наражаються на небезпеку; та основну її мету – максимальне використання в профілактичній діяльності внутрішніх можливостей людини, спрямувавши їх на протидію злочинцеві.

Залежно від мети та завдань, віктимологічна профілактика може здійснюватися на трьох рівнях – загальносоціальному, спеціальному та індивідуальному [5, с. 111]. Загальносоціальний рівень передбачає вирішення проблем соціально-економічного, культурно-виховного, правового, організаційного, політичного, ідеологічного та іншого характеру, спрямованих на усунення чи нейтралізацію факторів, які сприяють процесу віктимізації та не мають своїм безпосереднім призначенням боротьбу зі злочинністю. Зокрема, такі заходи спрямовані на: зменшення, нейтралізацію та усунення негативного впливу криміногенних наслідків функціонування економіки, пов'язаних з падінням життєвого рівня населення, кризовими явищами у виробництві та в соціальній сфері; зменшення рівня безробіття; боротьбу з алкоголізмом, наркоманією, проституцією; підвищення моральності, духовності, правової культури

населення тощо. Головним завданням спеціальної віктимологічної профілактики є безпосередній вплив на попередження вчинення конкретних видів злочинів шляхом недопущення реалізації віктимних властивостей окремих груп населення (у нашому випадку – журналістів). Індивідуальний рівень охоплює конкретні профілактичні заходи щодо осіб, які, враховуючи їх поведінку чи сукупність особистісних якостей, характеризуються підвищеною віктимністю.

Вважаємо, що віктимологічне запобігання злочинам, передбаченим ст. 171 КК України має здійснюватися на тих самих рівнях, що й загалом профілактика злочинів, а саме це: загально-соціальне віктимологічне запобігання; спеціально-віктимологічне запобігання; індивідуальне віктимологічне запобігання.

При цьому загальносоціальне віктимологічне запобігання має включати в собі вивчення причин і умов, які пов'язані з особистістю та поведінкою журналістів, потерпілих від злочину, їх усунення.

Індивідуальне віктимологічне запобігання передбачає виявлення осіб, які через свою поведінку чи сукупність особистісних рис, з найбільшою імовірністю можуть стати жертвами злочинів даного виду, та організацію щодо них заходів виховання, навчання, забезпечення особистої безпеки.

До основних загальних напрямів віктимологічного запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналіста слід віднести:

- дотримання взятих на себе Україною зобов'язань щодо приведення законодавства про захист журналістики до міжнародних стандартів;
- активізація захисних можливостей журналістів – потенційних жертв злочинів та забезпечення їх безпеки;
- інші дії, спрямовані на зниження віктимізації станів і процесів, що характерні для вчинення перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

Подальше удосконалення системи організаційно-правових заходів в сфері забезпечення, охорони та захисту життя, здоров'я, честі, гідності і недоторканості журналістів в процесі здійснення ними професійної діяльності передбачає підвищення їх професіоналізму.

На нашу думку, професіоналізм журналіста у його діяльності покликаний забезпечити якісне виконання посадових обов'язків, здатність до вирішення складних завдань та можливість і готовність до підвищення своєї кваліфікації. До основних критеріїв професіоналізму журналіста слід віднести: наявність вищої освіти; компетентність (знання, уміння та навички) у журналістській сфері; наявність практичного досвіду роботи в ЗМІ; політична нейтральність; дисциплінованість, відповідальність; ініціативність, творчість; чітке дотримання законодавства; соціальна захищеність, а також його психологічні, моральні та етичні властивості. Водночас, специфіка роботи журналіста вимагає високих людських якостей: порядності, вимогливості до себе, скромності і самокритичності, почуття відповідальності за доручений напрямок роботи, неупередженість у висвітленні відповідного матеріалу, турботи про інтереси держави та суспільства. Професіоналізм виступає основною якісною категорією журналіста. Звідси простежується обернений зв'язок: чим менший професіоналізм журналіста, тим більша його віктимність (тобто здатність стати жертвою злочину, передбаченого ст. 171 КК України).

До основних завдань організаційної діяльності у цьому напрямку слід віднести такі:

- вивчення та аналіз головних факторів і причин перешкоджання законній професійній діяльності журналістів;
- впровадження спеціальних програм з підготовки до дій у небезпечних ситуаціях;
- регулювання питань професійного захисту журналістів;
- усунення небезпечних умов професійної діяльності журналістів.

Юридична природа безпеки діяльності журналістів полягає в необхідності нормативного визначення усіх найважливіших питань щодо здійснення системи заходів з усунення негативних, небезпечних факторів, які створюють загрозу життю, здоров'ю, честі, гідності та недоторканості журналістів під час здійснення ними законної професійної діяльності.

Обов'язок журналіста бути в «гуці» подій – особливість професії, обумовлена попитом суспільства на достовірну і різноманітну інформацію. Дотримання принципів безпеки дозволить уникнути багатьох проблем, з якими часто стикаються журналісти. У науці кримінології такі принципи знаходять своє відображення в понятті індивідуальних заходів запобігання злочинності. Часто журналісти стають жертвами за рахунок власної провокації злочину, знаючи це, з метою особистої безпеки потрібно застосовувати правила, здатні нейтралізувати напружену обстановку або припинити її.

Слід звернути особливу увагу й на інший аспект цієї проблеми. Як відомо, високий коефіцієнт довіри населення до ЗМІ та якість висвітлення матеріалу веде до співпраці суспільства і правоохоронних органів, за допомогою мас-медіа, у боротьбі зі злочинністю.

В рамках ініційованої в 2011 році прес-службою Президента України програми «Відкрита розмова» було створено міжвідомчий комітет реагування на конфлікти за участю представників ЗМІ. До його складу увійшли представники всіх відомств і організацій, які працюють в рамках Міжвідомчої робочої групи з аналізу стану додержання законодавства з питань свободи слова та захисту прав журналістів [6]. Вважаємо, що симбіоз різних думок дасть напрям у поліпшенні якості діяльності ЗМІ, удосконаленні законодавства, підвищенні моральності, зменшенні кількості злочинів щодо журналістів.

Також необхідно ввести практику проведення публічних судових процесів проти негативної діяльності ЗМІ, які перебувають під контролем криміналітету. Позитивний ефект може дати проведення брифінгів, круглих столів, конференцій між фахівцями, представниками журналістського корпусу та правоохоронними органами. Для залучення суспільства до процесу протидії необхідно створити умови розвитку спеціалізованих структур зі зв'язку з громадськістю.

Вченим-кримінологам необхідно здійснити критичний аналіз накопиченого досвіду взаємодії правоохоронних органів та ЗМІ. Необхідне формування міцної юридичної основи взаємовідносин журналістів та правоохоронних органів.

Основна увага повинна приділятися саме доборові висококваліфікованих журналістів, як представників ЗМІ, які, для того, щоб вони були орієнтовані на постійне підвищення свого теоретичного і практичного досвіду, на критичне осмислення помилок, на обмін позитивним досвідом. Навчальна підготовка, перепідготовка та обмін практичним досвідом повинні забезпечувати не тільки суто професійну, але й психолого-педагогічну спрямованість діяльності журналістів.

А.Ф. Ноздрачов вважає, що під професіоналізмом слід розуміти глибокі та всебічні знання й володіння практичними навичками у відповідній сфері діяльності [7, с. 441]. Е.Д. Клімов зауважує, що професіоналізм – це не закінчений етап людського життя, не певний результат, в якому зібраний «абсолютний» досвід певного суб'єкта. Професіоналізм, професійна культура не даються людині відразу, вони також не можуть бути отримані на практиці, з безпосереднього досвіду. Професіоналізм – результат проходження особою низки стадій, фаз, етапів [8, с. 418].

Психологічна модель журналіста-початківця у своєму динамічному розвитку покликана постійно вдосконалюватися. Водночас рання профілактика професійної деформації працівників журналістського корпусу передбачає своєчасне

звільнення з роботи працівників, які виявили схильність до аморальності, правопорушень і навіть злочинів.

Теоретико-практичний аналіз кримінологіко-віктимологічних аспектів професійної деформації журналістів дає змогу сформулювати деякі висновки концептуального спрямування.

Запобігання професійній деформації журналістів трансформується у самостійну, дуже актуальну кримінологічну проблему. Актуалізація цієї проблеми зумовлена тимчасовими труднощами перехідного періоду, багатьма соціальними та економічними негараздами у житті нашого суспільства, а також зростанням рівня зухвалості та жорстокості злочинного середовища. Окрім того, будь-які прояви віктимологічних аспектів у сумнівній діяльності окремих працівників журналістського корпусу надзвичайно негативно впливають на імідж видання, редакції тощо. Загалом організація і практична реалізація такого віктимологічного напрямку як запобігання професійній деформації окремих журналістів потребує постійно діючого системного аналізу та своєчасних оперативних заходів, науково обґрунтованих кримінологічних рекомендацій на вітчизняному, а також міжнародному рівнях.

Концепція наступальної морально-етичної, дисциплінарної та правової ідеї запобігання професійній деформації журналістів полягає у своєчасному усуненні або нейтралізації випадків їх zaangażованості, заполітизованості, а подекуди криміналізації на будь-яких рівнях. Спеціальна спрямованість цієї концепції полягає у кропіткій, науково окресленій та практично апробованій роботі з підвищення професійного та взагалі людського авторитету в їх органічному взаємозв'язку.

Набуває особливого кримінологічного значення розвиток загальної і спеціальної професійної майстерності у поєднанні з вихованням високих, надійних, морально-етичних устоїв. Професіоналізм та моральність – дві обов'язкові сторони формування особистості журналіста, які тільки у своєму поєднанні надійно гарантують від окремих відхилень, що призводять до деформації особистості окремих журналістів.

Спеціально-віктимологічне запобігання, як і його аналог із профілактики злочинів у цілому, частково складається з віктимологічної профілактики та віктимологічного запобігання й здійснюється спеціально уповноваженими державою органами, посадовими особами.

Прийоми та методи індивідуального віктимологічного запобігання злочинам в науці та на практиці є достатньо відомими [9, с. 298-299]. Проте, як зазначають дослідники, слід зазначити, що вони, як правило, зводяться лише до профілактичної роботи з особами, які вже стали жертвами злочинів [10, с. 189].

На нашу думку, індивідуальне віктимологічне запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів – це така спрогнозована та спланована діяльність суб'єктів профілактики злочинів, що передбачає постійний і системний вплив на віктимно уразливих журналістів передбаченими законом та іншими нормативно-правовими актами засобами й формами, з метою недопущення вчинення злочинів щодо них, як до потенційних жертв.

При цьому індивідуальне віктимологічне запобігання злочинам, передбачених ст. 171 КК України, здійснюється шляхом застосування як заходів переконання, так і надання допомоги (а в окремих випадках – навіть примусу). Крім того, індивідуальні заходи запобігання повинні здійснюватися самими представниками ЗМІ.

Об'єктами індивідуального віктимологічного запобігання злочинам, передбаченим ст. 171 КК України варто визнати:

- поведінку та спосіб життя осіб з високою віктимністю;
- особистісні соціальні та психофізичні особливості журналістів, які перетворюють їх у кримінально уразливих.

За такого підходу цей вид профілактики кримінальних правопорушень полягає у виявленні журналістів із підвищеною віктимністю та проведенні з ними захисно-виховних заходів, спрямованих на зниження ризику стати жертвою злочинних посягань.

Виходячи з цього, видається можливим застосування двох взаємозв'язаних програм, що мають діяти в межах індивідуального віктимологічного запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів:

- програми виявлення журналістів з підвищеною віктимністю;
- програми корекції віктимності в окремих журналістів.

Таким чином, запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів, у тому числі і на віктимологічній основі, за своєю спрямованістю й результативністю полягає як в усуненні об'єктивних передумов кримінально протиправної поведінки, так і в зміні свідомості осіб, схильних до правопорушень, а також ставати їх жертвами, усуненні існуючих у них труднощів і конфліктів, пов'язаних з їх професійною діяльністю, в позитивно-умовний вплив і їх погляди і переконання.

Підсумовуючи, слід погодитись з Д.В. Рівманом, що віктимологічна профілактика з позиції кримінологічної теорії, умовно кажучи, «приречена» бути ефективною, оскільки, як мінімум, в багатьох випадках відокремлює жертву від злочинця і фізично (заходи самоохорони, самозахисту), і психологічно (за рахунок підготовки та інформування потенційної жертви). І на масовому, і на індивідуальному рівні за рахунок заходів віктимологічної профілактики можна реально «звзити» поле кримінальної небезпеки [11, с. 284].

ЛІТЕРАТУРА

1. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади) : дис. на здобуття наук. ступеня док. юр. Наук : спец. 12.00.08 / О. М. Литвинов. – Харків, 2010. – 432 с.
2. Веселуха В. Значення віктимологічної профілактики у системі попередження злочинності / В. Веселуха // Право України. – 1999. – № 9. – С. 67-69.
3. Чорний Г. О. Методика розслідування розбоїв з проникненням у житло : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Г. О. Чорний. – Харків, 1998. – 27 с.
4. Кулакова Н. В. Актуальні проблеми кримінологічної політики в Україні (з нагоди 35-річчя створення кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ) / Н. В. Кулакова // Матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. (25 квіт. 2012 р.) – К. : НАВС, 2012. – С. 56-59.
5. Прокурорів на місцях зорієнтували на захист прав журналістів : Інтернет-стаття від 24.07.2013 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unian.ua/.../585477-prokuroriv-na-mistsyah-zor...
6. УРА-Информ (независимое информационно-аналитическое издание). Приступив до роботи міжвідомчий комітет оперативного реагування на конфлікти за участю ЗМІ від 06.03.2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ura-inform.com/.../pristupil-k-rabote-mezhvedomstve...
7. Ноздрачев А. Ф. Государственная служба : учебник / А. Ф. Ноздрачев. – М. : Статут, 1999. – 592 с.
8. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов н/Д: МарТ, 1996. – 688 с.
9. Джужа О. М. Кримінологічна віктимологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич та ін. – К. : Атіка, 2006. – 352 с.
10. Малков В. Д. Кримінология: учебник / В. Д. Малков. – М. : ЗАО Юстицинформ, 2004. – 528 с.
11. Ривман Д. В. Криминальная виктимология / Д. В. Ривман. – СПб. : Питер, 2002. – 304 с.